

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

АБАЙТАНУ

ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР

VII том

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Каз)

А 13

Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті филология, өдебиеттану және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және

Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған

(№1 хаттама б қараша 2015 жыл)

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жасындағы

Абай ғылыми-зерттеу институтында дайындалған

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ж. Дәдебаев (терага), О. Әбдіманұлы, З. Бисенғали, Т. Есембеков,
А. Жаксылықов, Қ. Мәдібаева, Ж. Молдабеков, З. Сейітжанов, Ә. Тарак,
А. Темірболатова, Ж. Тілепов, Р. Тұрысбек, П. Бисенбаев (хатшылар тобының
жетекшісі), И. Әзімбаева (жаяупты хатшы), Ә. Жапарова (хатшы)

Пікір жазған

филология ғылымдарының докторы, профессор Ә. Тарак

Жалпы редакциясын басқарған

филология ғылымдарының докторы, профессор Ж. Дәдебаев

Құрастырып, түсінкітерін жазғандар:

П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нұрәділ

Жаяупты редактор

филология ғылымдарының докторы, профессор Ж. Тілепов

А 13 **Абайтану.** Таңдамалы еңбектер. VII том. Ойлар мен толғаныстар / құраст., түсінік. жазғ.: П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нұрәділ; жаяупты ред. З. Бисенғали; жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 307 б.

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)

ISBN 978-601-04-1681-9 (VII том)

Жетінші томда Абай (Ибраһим) Құнанбайұлының шығармашылық мұрасы туралы тәуелсіздік жылдары жарық көрген таңдамалы еңбектер топтастырылған. Оларда Абайдың шығармашылық тұлғасы мен әдеби мұрасының, даналауқ ойлары мен суреткерлік өнерінің тарихи мөні мен бүтінгі күн үшін маңызы көрсетілген. Кітап абайтанушыларға, магистранттар мен докторанттарға, Абай әлемін терең тануға талаптанған көпшілікке арналған.

Том 3979/ГФ4 – «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын пәнаралық зерттеу» бағдарламасы аясында дайындалып, жарық көріп отыр.

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Каз)

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)

ISBN 978-601-04-1681-9 (VII том)

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жасындағы
Абай ғылыми-зерттеу институты, 2016

Серік Негимов

«ҚАЙҒЫ ШЫҒАР ІЛІМНЕН...»

Жарық дуниеге, Абайдың пайымдауынша айтсақ, «кейіс дүниеге» келген адамның тұбінде жалғаның жалғандығына бір көзі жететіні анық. «Жылап туып, кейіп өлгенше «мандайыңа жазылғанды басыннан кешіріп барып, «өурешілікті көре-көре» тіршілік етесін. Куаныш-ренішін, жұбаныш-жалғандығын, рахат-азабын сезініп, өкініш-ұмітпен өмірінді өткізесін. Тұптеп келгенде, мәселе онда емес, мәселе: ғұмырынның қиуы қалай келсе, соған ыңғайланнып өзінше қам-қаракет жасаудыңда. «Алыстың, жұлыстың, айтыстың, тартыстың» (Абай). Бәрі де көрген түстей боп кейін қалды. Енді өкін мейлі, өкінбе мейлі, бәрібір қайыра қалпына келмейді. Енді ақылыңа азық боларлық жалғыз-ақ жол бар, ол – сол «кейіс дүниеден» мағына іздеу.

Абайдың сезінің астарын ұғу үшін ең алдымен сол Абайдың жан дүниесіндегі запыранды, сезімнің буырқасынын өз жүргіннен өткізе білуің керек. Жетеміз жетер, не жетпес, тіпті ол біздің мақсатымыз да емес. Мұрат – Абайды түсіну. Сондықтан да Сіз өзінізге өзініз:

«Жер ортасы жасқа келдік: қажыдық, жалықтық, қылып жүрген ісіміздің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік. Ал, енді қалған өмірімізді қайтып, не қылып өткіземіз?» – деп Абай қойған сұрақты қойыныз.

Және сол ұлы Абай:

Қайғылы, қартаң біздей шал,
Қарай берсең, қайда жоқ?
Есер, есірік болмасаң,
Тіршіліктен пайда жоқ, –

деп мына жалғаннан соншама неге түніліп кетті?

«Жүргін қырық жамау еткен» тіршіліктің мұқтаждығы ма, жоқ «етек бастылықты көп көргендігінен» бе? «Жүргім, ойбай, соқпа енді», – деп күйінуінің сыры не?

Күйінсе – Абай күйінді, ал сенің соған нең күйіп кетті – дерсіз. Оның мәнісі: XIX ғасырда орыс қоғамын еркін ойымен, тентек мінезімен тітіркенткен П.Я. Чаадаевтің: «Мен өз отанымның басына әнгір таяқ орнатуға дайынмын, оны тұнілдіруге де дайынмын, тіпті қорлауға да дайынмын, тек оны алдан көрмесем екен деп жанталасам» – деген сөзінің астарында жатыр. Дәл осы «жасынан түсін билеп, сыр бермеген» Чаадаевті «Евгений Онегин» романының әдеби кейіпкері етіп алғанда, Пушкиннің ойын Абай терең түсініп, шерлі серіні жаңына жақын санаған. Жоғарыдағы: «Есер, есірік болмасаң, тіршіліктен пайда жоқ», – деуінің бір жаңғырығы осы Чаадаевтің тағдырымен сабактасады. Онегин образы арқылы Абай Чаадаевті сүйген. Оны сүйіндіріп отырған қасиет – ыстық отаншылдығы, турашыл, жаңып-күйген мінезі. Сондықтан да Абайды да жаңың күймей, ысынып-суынып отырмай, онымен бірге назаланбай «суық ақылмен» оқу мүмкін емес.

Себебі: Абай да – «жүрегіне кір жасырмажаң» ақын.

Ашығын айтайық, егер де ертеңгі күніңізді қайтып өткізе-тініңізді білсөніз, не қалай өтері «пайғамбардың хатына жазылғандай» анық болса, онда құдай тілеуінізді берсін, өтінемін, көз отынызды бұдан әрі қарықтырмай, оқуды осы арадан үзіп тастаңыз. Болашағыңызды біліп тұрып, оған бүгін талдау жасау:

«Елім туралы сөз қозғағанда мен сіздердің жүректеріңізге тілімнің тікенін қадауға мәжбур болдым: бірақта мен тек қана шындықты айттым, алайда соның өзі толық шындық, емес болатын», – деп орыстың ерекше ойшылы П.Я. Чаадаев айтқандай, өзініздің жаңынызды көру үшін өз тәнінізді өзініз мүшелеумен бірдей.

Ал, Абай шындық үшін ешкімді де аямайтын өте қатал сынды.

Тәнірім ондай азаптың бетін аулақ қылсын сізден. Тек ізде-генінізді таппасаңыз, мұратыңызға жетпесеніз, жалғаннан жалық-саныз, мәңгіліктің де, бақылыштың да баянсызығына көзіңіз жетіп, көніліңіз сенсе ғана іштегі шеріңіз еріп, ойыңызға өт

құйылса ғана Абайдың «іші толған у мен дерт» жан дүниесін түсіну сапарына аттаныңыз. Ол Сіздің өзініздің таным сапарыңыз болады.

Абай арқылы өзінізді танысаңыз – мұратқа жеткеніңіз.

Өйткені: «Еркін ой дегеніміздің өзі ойлау жүйесінің бір түрі болып табылады. Еркіндіктің шегі бар деп немесе шетсіз-шексіз әлем деп ойлайсың ба, бәрібір, әйтеуір, түйсігінді қозғалысқа келтіретін бір себептің бар екенін мойындаисың: сондықтан да сен мұны бостандықтың басы деп емес, шарттылықтың бастамасы деп қарауын керек» деп Спиноза айтқандай, бұл да өзініздің ойлау жүйенізді сынайтын бір себеп деп қаралызы.

Біз ешкімнің санасына салмақ салмаймыз. Пікірімізді мойындауды міндет те етпейміз. Дұрыс-бұрыс, ақиқат-жалған, бұрын айтты, кейін айтты демейміз. Керісінше салыстырмайтын нәрсени салыстырамыз. Тұзу жолмен әркім жүреді. Жүрсін. Біз ілгері аттау үшін теріс бағытты таңдалық. Өйткені, Жер – Жұмыр, Жалған – Жалғыз, Шындық – біреу. Бетінді құбылаға беріп жүрсөң де, не тұра соған теріс бағытпен жүрсөң де – Меккеге барасың. Басқа барап жерін жоқ. «Дүние шыр айналып қазығын табады» дегеннің мағынасы сол. Эрине, біздің жолымыз – таным жолы болуы керек. Танымға таптаурын із жараспайды. Әлеуметтік зерттеу, даналардың ойын жарыстыру әдебиеттануда келмеске кеткен тәсіл дегенді естіп журміз. Бірақ ол әдісті қай қазак жазушысы пайдаланды? Ешкім. Ендеше бізде де бір із қалуы керек қой. Ол да таным жолы емес пе! Тарихи ойлау жүйесінің тамыршысы В.О. Ключевский: «Адамның ығына жығылмайтын кісілердің екі түрі бар: 1) Өзгенің сөзінен өзінің пікірін табатындар. 2) Өзінің сөзінде өзгенің пікірін қайталап алатындар» – деп ой енбегімен айналысатындарды екіге бөлген екен.

Тура осы сөзді оқыныздар да бізді көз алдыныңға келтірініздер. Жатқа да, жақынға да жек көрінішті көрінейін деген ниет жоқ. Бірақ Абайды өзгелермен салыстыра, жарыстыра отырып, оның танымының өзгеше қырын таныстырғым келеді. Таптаурыннан бас тарттық. Оның үстіне заманымыз да соған мүмкіндік беріп

тұр. Кім біледі... Ендеше, сіз бен бізге өзгелер таныған Абайдың керегі жоқ, өзіміз тапқан Абайымыз қымбат.

«Барлық неміс ақындарының ішінен мен тек Гетеге ғана қарыздармын: ол менің мұқым ықылас-ниетімді өзіне аударып алды да, кейде түнілдірді, кейде жұбатып шабыттандырыды, кейде өзінін сонынан ертіп әкетеді, кейде тура өзімен пікір таластыруға шақырады», – деп Нобель сыйлығының иесі Герман Гессе айтқандай, осы бізді қазақ ретінде түнілдіретін, қуат беретін, немесе шапалакпен тартып жіберетін Абайдан басқа кіміміз бар?

Ендеше, есептен есесін жібермейтін ептілердің дәуірінің төлі емеспіз бе, біз мұны Зерде мен Зейіннің «ойыны» деп қарайық. Абай: «Ойлы адамға қызық жоқ бұл жалғанда», – деп неге түніледі? Бұрынғы, Кешегі, Бүгінгі дүниені салыстырайық та, Абайдың бетін бері қаратуға тырысайық. Табатын пайдамыз – Шындық болсын. Таным Шындығы. Біз ара ағайын ретінде үшінші жақтан сөйлейік. Және жас мөлшеріміз алпыс төрттің бер жағында, қырықтың ар жағында деп шамалайық. Себебі тіршіліктің кекпарынан қайтпаған, дүние додасында жүрген жас кайраттың бетінен қақпайық. Онсыз да үміті көленкелене бастаған, жалғанның жазығынан өтіп жарына тақаған жандардың үрейін алмайық. Көнілдеріне де келмесін, ондай күн бізді де күтіп тұрғаны хақ.

Бұған келістік делік. Ал, жалғанның жалғандығы туралы, яғни, Абайдың түніліп өтуінің себебін ашатын әңгімені неден бастаймыз? Дүниенің баянсыздығынан ба? Жоқ, бұған көз жеткізу үшін адам қалған қызықтың бәрінен жалығып үлгеруі керек қой. Адамның қызығы бала емес пе? Бала адамды жарық дүниемен жалғап тұрған тамыр. Тамырды ерте кеспейік. Және Абай бала тәрбисін – ел тәрбисі деп караған. Оған жету үшін де біраз жол қажет. О, таптық! Бала мен Дананың жаңын бірдей арбайтын билік бар емес пе! Абайдың өзі де: «Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір бірталай өмірімізді өткіздік: алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық», – дегенде сол билікті мегзеп отыр ғой.

Абайды – Абай еткен де, ұлылардың ойына тамыздық болатын да сол билік емес пе. Дананың өз заманына деген көзқарасын анықтайтын тез – өзі өмір сүрген қоғамы. Жаратылыстану ғылымын кім білсін, ал қоғамдық сана іліміндегі ұлылардың ұлылығын өз дәуірі тұғызады. В.О. Ключевскийдің: «Егер мен Петр I мен Екатерина II арасындағы екі дәуірдің табанды түрде дайындауының нәтижесінде Пушкиннің ақындық таланты дүниеге келді десsem – асырып айтқандыққа жатпайды. Біздің тарихымыздың бүкіл бір ғасыры орыс көркем оқуының осындаи данасын өмірге әкелу үшін орыс өмірін мәпелеп-ақ бақты», – деуі сондықтан. Ал, Абайды тудыру үшін қазақ халқы Абайға дейінгі барлық тағдырын тарих таразысына салды. Абайды өзінің «соқтықпалы соқпақсыз» заманы тудырды. Заманының тізгіні Билікті болды.

Биліктің тізгіні қолына бір тимеген адам өмірден қалай жалыға қойсын. Абайға ақылы тоқтау айта алмаған. Себебі:

Өзім де басқа шауып, төске өрлемім,
Қазакта қара сөзге дес бермедім! –

деп тегін айтып отырған жоқ және «Өзім деген қазактың бәрін көрген».

Кезінде «екі тізгін, бір шылбырды» қатар ұстаган. Бірақ Биліктің де мағынасыздығына көзі жеткен соң, жерініп шыға келген. Жүрегі запы болған Абай үшін билік: ақылы – албырт, жүрегі – шайлышпаған, қайратты, күшті кезінде аңдамай уыстап алған шоқ, «емдеусіз дерптің» бірі болды. Сондықтан да: «Ел бағу? Жоқ. Елге бағым жоқ. Бағусыз дертке ұшырайын деген кісі бақпаса, не албырттықтан көнілі басылмаған жастар бағамын демесе, бізді құдай сақтасын!» – деп зәрезап болып, бетін басады. Құдай бізді де ондай дерттен сақтасын дейік. «Бағусыз дертке ұшырап» неміз бар??

Шындығында да біз Ұлы Биліктің дәмін татқамыз жоқ, соның өзі де жақсы-ау. Абайдың айтуынша, Билік пен Байлық құмарынды құнығуға айналдырып, құныққанның үстіне құнықтыра беретін

апының сияқты пәле көрінеді. Баға – анау, жалақы – мынау, бізге енді сол байлығы құрғыр да қонбас, білем. Сырымды сезіп, барымды біліп қалады дейтін түгіміз жоқ. Еңдеше ниет – таза, сезім – ақ. Абайша айтқанда, «пифылымыз қалыс». Дүниеде бір шындықтың бар екеніне «иланып сенеміз» (Абай).

Жә, бәрі дұрыс, бірақ осыншама азапты өз басымызды сатып алудың мақсаты не? Не үшін? Біzsіз де Абайды жүрт біледі және одан асырып ештеге айта алмайсың. Абай сияқты біздің миқабымыз – Ақылдың қоры емес. Иә, дәл осылай бірімізді-біріміз қайрап біраз уақыт қаржасуға болар еді. Бірақ... бұл түнілу де, шүйлігу де емес. Сіздерді Абайдың «құлақ күйіне» түсіру, сөл де болса үйреншікті қалыпта ойладап тақыстاناң қалған түсінігімізді «жібіту» еді.

Біз үшін Биліктің Әлеуметтік астары және бар. Өйткені Билік тәуелділік пен тәуелсіздікті тудырады. Ол бір адамның екінші адамға, бір ұлттың екінші ұлтқа деген қарым-қатынасынан туып жатыр ма, бәрі бір. Еркіндікті сүйіп, ен даланы кезген қазақ ұлты, әрбір қазақ үшін рухани тәуелсіздіктің құны өмір мен өлім арасындағы айырмашылықпен пара-пар өлшенеді. Осы соңғы 250 жыл ішінде тәуелсіздіктің осы бір түрі қазақ ұлтының жанын жегідей жеп, іштен кеміріп бітті. Өмірі түрме тұргызып көрмеген ұлт үшін рухани тәуелділік оның рухын жансебіл күйге ұшыратты. Соның бірі және рухани тәуелділікті қатты сезінген тұлға – Абай. Дәл осы айтылған көңіл күйі мен философиялық ойлар – Абайдың жанын жеген, жүргегін шымшыған жайлар. П.Я. Чаадаевтың: «Құлдыққа құлдық ұрған ұлт – қасіретті ұлт. Ол халық құл болу үшін жаратылған», – деген пікірінің қазақ еліне қаратылмағаны және оның тарихи шындыққа жатпайтыны аян. Бірақ, тәуелділік психологиясы ұлтымыздың бойына сіңбеді деп ешкім де жалған намыс ете қоймас. Мұны Абай да жанға батыра айтқан. Мүмкін біздің әдейі еліктіре баяндаған сөзіміздің желісін шыжымдап отырып аңғармай қалуыңыз ықтимал. Онда қайтадан бір сараланызшы. Өмірдің мәні, Мәңгілік Ұғым, Мықты Билік, Ұлттық Мақтаныш, Ұлттық Санат, Таза Пиғыл, Әділ Зан, Толық

Адам, Жан Бостандығы, Рухани Тәуелсіздік, Тәуелсіз Ой, Қайырымды Байлық, Ел Тәрбиесі іспетті ұғымдардың елесін байқарсыз. Және сол ұғымдардың біз Абайдың түсінігімен жүлгелей жаздық. Тек сөз бер сөйлем басқа, ой мен пікір Абайдың өзінікі. Ал, Абайдың ойы тұңғибық. Оның әр сөзіне арнайы зерттеу жазса да асылық етпейді.

Өйткені, ол – біздің Ұлттымыздың Дүниеге атын таратқан қайталанбайтын Данамыз. Біз сол Абай арқылы Әлем халқының алдында өзіміздің Ұлт ретінде әмір сүрге қақымыз бар екендігін дәлелдедік. Рабиндрнат Тагордың:

«Әр халық өзінің тағдыр-тауқыметін әлем алдында айта алатын болуы керек. Егер ол халық төрткүл дүние үшін рухани ештеңе бере алмаса, онда мұны ұлттық қасіретті қылмыс деп бағалау қажет, бұл өлімнен де сорақы жай және оны исі адамзат ешқашанда кешірмейді. Әр ұлт өзінің ең асыл қасиеттерін адамзаттың ортақ қазынасына айналдыруы тиіс... Өзінің ғана жеке мұддесін женіп, оны сыртқа шығару арқылы бұл халық, өзінің рухани мәдениетінің салтанатына бүкіл адамзатты шақыра алады», – деп жазғаны дүние жүзінен кеңінен тарап кетіп еді.

Біз мұндай әлемдік Сананың салтанатына Абай арқылы қатысып отырмыз. Яғни, казак ұлтының дүние жүзілік Парасат майданына шығарған ұлы Тұлғасы – Абай. Өзгелерге таныту арқылы өз мәдениетіміздің үлгісін өзгелерге ұсынамыз. Сол Абайдың асыл ойын өзге түгіл өзіміз терең түсіне алдық деп айта аламыз ба? Әлі де Абайды бір жакты, қасаң тартқан қағидалар арқылы танып келеміз. Ондай женіл-желті тәсілге Абай көне қоймайды. Тек қана «толық адам» деген ұғымның өзін таратып беру үшін Шығыс пен Батыс философтарының барлық енбектерін қопарып шығып барып ой түюгө тұра келеді. Абайды түсініп оку үшін сыйыра көз жүгірту не жалаң жаттап алу жеткіліксіз, оның «жүргегінің түбіне терең бойлау» шарт.

Абай – ұлттық ар-ожданымыз. Әрбір қазактың жүргегінде өзінің Абайының бейнесі сақталуы тиіс. Соңдықтан да Сізді білмеймін, өз басым, кәсібім «ой сауып», «сөз қуу» болғандықтан

да, дүние ойшылдарының ойы мен пікірлерінің Абайдың ойымен тоғысып жатқан тұстарын көшіріп алғып, екеуін қатар қойып салыстыруды біраз жылдан бері машиқ етіп ем. Салыстырмайтын нәрсені салыстырамыз дегеннің астарындағы емеурін осы еді. Мүмкін бұл пікірді қабылдамассыздар. Бірақ тентек ойшыл П.Я. Чаадаевтің: «Сіз идеяның өкілі ретіндегі уәқілдіктен дәметесіз бе: оданша өзіңізге төл идея тауып алуға тырысының, бәрінен дұрысы сол», – деген пікірін сізге де қарата айтамыз. Ал біздің идеямыз – рухани тәуелсіздік. Сол үшін әр ойшылдың пікірін еркімізше пайдаландық, әрі еркін колдандық. Кейде сенің түсіндіруіннен гөрі дәл айтылған дананың пікірі әлдекайда тиімдірек және жеке талдауды сол саланың мамандарына қалдырыдық. Сондай-ақ Абайдың көзқарастары кейде жансақ түсіндіріліп келеді. Соның бірі – рухани тәуелсіздік, жан бостандығы, бодандық деген ұғымдар. Міне, осы бағытта ой сабақтасақ деп едік. Абайдың өзі:

«Кімде-кім ішінен керекті сөз тапса - жазып алсын, я оқысын; керегі жоқ, десе, өз сөзім өзімдікі», – демей ме?

Сол сияқты, сөз – бізден, зейін – сіздерден.

ТҮСІНІКТЕР

1. Қойгелдиев М. Абай тұлғасы мен мұрасының қазақ тарихындағы орны. Бұрын баспасөзде жарияланған. Қазақтың бас ақыны: халықаралық гылыми-теориялық конференция материалдары / құраст. С. Корабай. – Алматы: Дәуір, 2004. – 10-16-беттер.
2. Медетбеков Т. Менің Абайым! Бұрын баспасөзде жарияланған. Сөзстан (Жас қаламгерлер кітапханасы). – Алматы: Жалын, 1986.
3. Жұртбай Т. Қарақек. Бұрын баспасөзде жарияланған. Жұртбай Тұрсын. Құнанбай: тарихи және әдеби тұлға. – Алматы: Алаш, 2004. – 20-60-беттер.
4. Негимов С. «Қайтып шығар ілімнен...» Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының хабаршысы. – 2012. – №3 (15). – 57-64-беттер.
5. Шеріп А. Абайдың «жазуы мен айтуы»: жаңа ментальдік жолында. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының хабаршысы. – 2012. – №3 (15). – 57-64-беттер.
6. Жеменей И. Абай және әл-Фараби. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының хабаршысы. – 2012. – №3 (15). – 65-75-беттер.
7. Ісімақова А. Абай мұрасы – бүтінгі рухани қажеттілік. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай және қазіргі қазақ әдебиеті: республикалық гылыми-теориялық конференцияның материалдары. – Алматы, – 2007. – 15-28-беттер.
8. Қамзин К. «Семипалатинские областные ведомости» газеті Абай айналасы туралы. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының вебсайты.
9. Тайшыбай З. Ескендір әңгімесі. Бұрын баспасөзде жарияланған. Тайшыбай Зарқын. Абайтану арнасында (1889-1916). – Петропавл, 2009. – 182-203-беттер.
10. Айтқазин Т. Абай философиясындағы адам мұраты. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абайдың дүниетанымы мен философиясы. – Алматы: Фылым, 1995. – 155-167-беттер.
11. Ысқақұлы Д. Аудармадағы Абай дәстүрі. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының вебсайты.
12. Қоңыратбаев Т. Абай Құнанбайұлы. Бұрын баспасөзде жарияланған. Әлемдік өнертану. III том. Музыка өнері. Тынысбек Қоңыратбай. 306-310-беттер.
13. Борбасов С. Абай тағылымы // Ақиқат. – 1995. – №1. – 61-64-беттер; Ақиқат. – 1995. – №2. – 61-63-беттер.
14. Шапай Т. Тынныштық метафорасы. Бұрын баспасөз бетінде жарияланған: Шапай Т. Шын жүрек – бір жүрек: Эссе. Әдеби сын. Зерттеу. – Алматы: Жазушы, 1999. – 69-81-беттер.

15. Кемелбаева А. Гете мен Абай // Жұлдыз. – 2011. – №1; Жұлдыз. – 2011. – №2.
16. Ахметбекова А. Йасауи мен Абайдың поэтикалық дәстүрі. Бұрын баспасөзде жарияланған. Юбилейный альманах Института развития Казахстана. 150-летию Абая. – Алматы: Институт развития Казахстана, 1995. – 43-49-беттер.
17. Палтере І. Абай шығармаларындағы Алланың көркем есімдерінің кейіріне лексика-семантикалық талдау. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының хабаршысы. – 2012. – №4 (16). – 77-81-беттер.
18. Сейітова А. Абай мен Сағди поэзиясындағы ұқсас ой сарындары. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай институтының хабаршысы. – 2012. – №4 (16). – 64-69-беттер.
19. Рахимов Қ. Абайдың даналық философия ғылымы деңгейіндегі көрінісі. Бұрын баспасөзде жарияланған. Юбилейный альманах Института развития Казахстана. 150-летию Абая. – Алматы: Институт развития Казахстана, 1995. – 50-62-беттер.
20. Раев Қ. Абай шығармашылығындағы рухани құндылықтардың мәні. Бұрын баспасөзде жарияланған. Абай және қазіргі қазақ әдебиеті: республикалық ғылыми-теориялық конференцияның материалдары. – Алматы, 2007. – 100-104-беттер.

МАЗМҰНЫ

Койгелдиев М. Абай тұлғасы мен мұрасының казақ тарихындағы орны	3
Медетбеков Т. Менің Абайым!	12
Жүртбай Т. Қаракөк	26
Негимов С. « Қайғы шығар ілімнен... »	68
Шеріп А. Абайдың «жазуы» мен айтуы: жаңа ментальдік жолында	76
Жеменей И. Абай және әл-Фараби	84
Ісімақова А. Абай мұрасы – бүтінгі рухани қажеттілік	91
Қамзин К. « Семипалатинские областные ведомости » газеті Абай айналасы туралы	106
Тайшыбай З. Ескендір әңгімесі	124
Айтқазин Т. Абай философиясындағы адам туралы	145
Ысқақұлы Д. Аудармадагы Абай дәстүрі	158
Қоңыратбаев Т. Абай Құнаанбайұлы	198
Борбасов С. Абай тағылымы	203
Шапай Т. Тыныштық метафорасы	219
Кемелбаева А. Гете мен Абай	234
Ахметбекова А. Йасауи мен Абайдың поэтикалық дәстүрі	251
Палтөре Ы. Абай шығармаларындағы Алланың көркем есімдерінің кейіріне лексика-семантикалық талдау	258
Сейитова А. Абай мен Сағди поэзиясындағы ұқсас ой-сауындары	270
Рахимов К. Абайдың даниалық философия тылымы деңгейіндегі көрінісі	284
Раев К. Абай шығармашылығындағы рухани құндылықтардың мәні	298
Түсініктеп	304

Оқу басылымы

**АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР
VII том
Ойлар мен толғаныстар**

Күрастырып, түсініктерін жазғандар:
П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нұрәділ

Редакторы *K. Мухадиева*
Компьютерде беттеген *Y. Әбдиқайымова*
Мұқабасын безендірген *K. Өмірбекова*

ИБ№9141

Басуға 26.01.16 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16.
Көлемі 19,2 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыш. Тапсырыс №4356.
Таралымы 50 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.